

KARS-IĞDIR Aras'ın Kuşları

Doğu Anadolu semalarından her yıl milyonlarca kuş geçer; sulak alanlara konar, ağaçlara tüner. Aras Nehri'nin kıyısına kurulan istasyon, bu gizli hazineyi ilk kez tüm ayrıntılarıyla gözler önüne seriyor. Dünya ölçeğinde nadir birçok kuş Kars ve Iğdır üzerinde kanat çırptıyor.

YAZI VE FOTOĞRAFLAR:
ÇAĞAN ŞEKERCİOĞLU

Türkiye'deki sulak alanlarda en yaygın görülen yırtıcı kuş saz delicesi (*Circus aeruginosus*). Aras kıyılarının keskin bakışlı sakininin ağırlığı yarım kiloyu geçebiliyor. Saz delicesini masaüstü görüntüsü olarak kullanmak için: www.kesfetmekicinbak.com

Dünyanın en önemli kuş göç yollarından ikisi Türkiye'nin kuzeydoğu ve kuzeybatısından girip Antakya'da birleşir; ardından Afrika'ya iner. Sonbaharda Rusya ve Kafkaslar'dan gelip Ortadoğu ve Afrika'ya giden, ilkbaharda da geri dönen milyonlarca kuş, Doğu Anadolu Bölgesi'ni boydan boya kat eder. Ama buna rağmen 2005'e kadar bölgede sistematik bir kuş göç çalışması yapılmadı. Bu boşluğu doldurmak için "Kars-Iğdır Doğal Zenginlik Projesi"ni hayata geçirdik. Bu kapsamda bölgedeki ilk uzun süreli, düzenli ve kapsamlı ornitolojik (kuşbilim) araştırma çalışmalarına 2004'te başladık ve Doğu Anadolu'daki ilk kuş araştırma ve eğitim merkezini kurduk.

Kuşu Halkalamak

Doğu Anadolu'daki ilk halkalama çalışmasını Mayıs 2005'te, Kars il merkezine altı kilometre uzaklıktaki Yeşil Vadi'de yaptık. Polonya Gdansk Üniversitesi, Samsun 19 Mayıs Üniversitesi ve ODTÜ Kuş Araştırmaları Derneği'nden ortaklarımız bu çalışmada bizimle beraberdi. Toplam 41 türden 1229 kuşu halkaladık. Ama kuşlar için Aras Nehri kenarında daha önemli bir konaklama noktası keşfedince 2006'da çalışmalarımızı Kars-Iğdır sınırına kaydırdık.

Aras Kuş Araştırma ve Eğitim Merkezi'ni Iğdır'ın Tuzluca ilçesinin Yukarı Çıyıklı köyünde kurduk. Proje, ABD Christensen Çevre Vakfı'nın desteğiyle Kafkas Üniversitesi, Kars Belediyesi, Iğdır ve Kars il çevre ve orman müdürlükleriyle beraber yürütülüyor. İstasyon, Aras Nehri'nin kuzey kıyısında, köyün 300 metre uzağında, meyve bahçeleri ile nehir arasındaki sulak alanda. Göçmen kuşlar için çok önemli bir konaklama noktası

Güzelliğine bu kadar yakından şahit olmak gerçekten büyük şans. Aras Kuş Araştırma ve Eğitim Merkezi'nin sakinlerinden biri arıkuşu (*Merops apiaster*).

İstasyonda bolca yakalanan ama sazlık diplerinde gizlendiği için genellikle kolayca görülemeyen bir tür mavigerdan (*Luscinia svecica*). İstasyonun özelliklerinden biri de üç alttürüne (*cyanceula*, *magna* ve *svecica*) rastlanması.

Pembe sıgırcık (*Sturnus roseus*) kuş gözlemcilerinin arayıp da bulamadığı bir kuş. Ama Doğu Anadolu'da, özellikle Iğdır'da düzenli olarak görülüyor. Yiyeceği olan böceklerle bağlı olarak kimi zaman Türkiye'nin batısına da yayılabiliyor.

oluşturuyor. Iğdır Ovası Önemli Doğa Alanı'nın içindeki istasyonun resmi koruma statüsüne kavuşması için çabalarımız sürüyor.

Merkezimizde toplam 48 özel sis ağı kurarak göç eden ve bölgede yaşayan kuşları yakalıyor, halkalıyor ve salıyoruz. Göç yollarının yanı sıra kuşların vücut ve sayılarındaki değişiklikleri belirliyoruz. Iğdır İl Çevre ve Orman Müdürü Taner Tazegün'ün yardımıyla bir karavana da kavuşan istasyonumuzun ilk yılında nisan, mayıs, eylül ve ekim aylarında 110 türden 7 binin üzerinde kuşu halkalayıp serbest bıraktık. İstasyonda 187 tür kuş gözlemledik ki bu sayı Türkiye'deki tüm kuş türlerinin yüzde 40'ını geçiyor.

Bir günde 800'ün üzerinde kuş halkaladığımız oldu. En çok halkaladığımız tür kır kırlangıcı. Ayrıca çok sayı-

da nadir tür de halkaladık. Daha önce ülkemizde sadece Mersin'in Gökusu Deltası ve Samsun'un Kızılırmak Deltası'ndan bilinen saz horozunun Doğu Anadolu'da bilinen tek popülasyonunu istasyonumuzda keşfettik.

Güneydoğu Avrupa Kuş Göç Ağı'nın (SEEN) yöneticisi Prof. Dr. Przemyslaw Busse, çalışmalarımıza büyük destek veriyor. Kuşları halkalayıp yağ, ağırlık, tüy değişimi ve diğer ölçümleri yapmanın dışında Prof. Dr. Busse'nin tasarladığı göç kafesleriyle yön deneyleri de gerçekleştiriyoruz. Kuşlar beş dakika için şeffaf plastikle kaplı sekizgen metal kafese bırakılıyor. Burada sadece gökyüzünü görüyor, çevredeki coğrafi işaretlerden etkilenmiyorlar. Kuş serbest bırakıldıktan sonra kenarlardaki şeffaf plastiğe attığı gaga darbeleri sayılarak içgüdüsel ola-

Halkalama çalışmaları, kuşların yakından görülmesi ve tanınması açısından önemli bir eğitim imkânı da sağlıyor. Aras Kuş Araştırma ve Eğitim Merkezi ziyaretçilere sürekli açık; istasyona düzenli olarak öğrenci grupları getiriliyor, kuşlar ve göç yolları anlatılıyor. Yukarı Çıyıklı İlkokulu öğrencileri de uzmanlar eşliğinde dişi bir kara başlı ötlegeni (*Sylvia atricapilla*) inceliyor.

Türkiye'de ender görülen sukuşlarından benekli yelve (*Porzana porzana*). Ama Kars ve Iğdır'dan düzenli olarak geçiyor.

Bu erkek kuş, halkalı sinekkapan (*Ficedula albicollis*) ve kara sinekkapan (*Ficedula hypoleuca*) melezi. İstasyonda yapılan, bilimsel açıdan önemi büyük kayıtlardan biri.

Alaca ağaçkakanlar (*Dendrocops syriacus*) istasyonun yakınındaki meyve bahçelerinde düzenli olarak görülüyor.

Su kılavuzu (*Rallus aquaticus*) Türkiye'nin en güzel kuşlarından biri demek yanlış olmaz. Aslında yaygın bir tür ama sulak alanlarda gizlendiğinden nadiren görülebiliyor.

arak göç etmek istediği yön belirleniyor. Yaptığımız 1800 göç deneyi sonucunda sonbaharda kuşların çoğunun İsrail, azının ise Irak yönüne doğru göç ettiğini belirledik.

Tabii en çok istediğimiz şey halkaladığımız kuşların tekrar yakalanması. Maalesef ilk geri bildirim hüznünlü oldu; 12 Ekim 2006'da halkaladığımız bir öter ardıcın (*Turdus philomelos*), 24 Ekim'de Güney Kıbrıs'ta bir avcı tarafından vurulduğunu öğrenince çok üzüldük. Bizi mutlu eden bir geri bildirim ise 2003'te İsrail Tel Aviv

Üniversitesi'nin halkaladığı bir step şahinini (*Buteo buteo vulpinus*) 13 Nisan 2007'de tekrar yakalamamız oldu. Bu geri bildirimler, Kars ve Iğdır'daki kuş araştırma çalışmalarını dünyaya duyurmaları açısından da önem taşıyor.

Geçen yılın sonbaharında 19; 2007 ilkbaharında ise 22 araştırmacı ve öğrenci halkalamaya katıldı. Kars-Iğdır Doğal Zenginlik Projesi'nde çevre eğitimi, bilinçlendirme ve kapasite geliştirme çalışmalarına da büyük önem veriyoruz. İstasyonumuz aynı zamanda bir eğitim merkezi ve tüm ziyaretçile-

Güzel görünümü ve sesiyle dikkate değer bir tür olan kızılgerdan (*Erithacus rubecula*), Türkiye'nin neredeyse tamamında bahçe ve parklarda boy gösteriyor.

Sarı kuyruksallayanın (*Motacilla flava*) en güzel alttürlerinden biri Türkiye'de bolca rastlanan feldegg (kara başlı).

re sürekli açık. İstasyonun ilk yılında Iğdır Valisi Saim Saffet Karahisarlı ve Iğdır Belediye Başkanı Nurettin Aras dahil olmak üzere 200'den fazla kişi istasyonu ziyaret ederek bölgenin kuşlar için önemi konusunda bilgi aldı. En çok ziyaretçi ise 8 Ekim Dünya Kuş Gözlem Günü'nde geldi, Kafkas Üniversitesi'nden 80'den fazla öğrenci konuğumuz oldu.

Bu arada istasyon harcamaları her yıl yöre ekonomisine binlerce dolarlık katkıda bulunuyor. Merkezimizin zamanla bölgedeki doğa turizmini de arttıracak ümit ediyoruz.

Üniversite Kuş Cenneti

Halkalama iznimiz 2006'da gecikti ama bu sayede Kafkas Üniversitesi Kampusu'nun kuşlar için önemini keşfettik. Üniversite konukevinde kalıp izinleri beklerken hem tek başıma, hem öğrencilerle birlikte düzenli olarak kampustaki kuşları saydım. Sadece nisan-mayıs aylarında tam 117 kuş türü gözlemledim. Kafkas Üniversitesi şimdiden kuşlar açısından Türkiye'nin en zengin ikinci kampusu durumunda. Öğrenciler kuşları her ay düzenli olarak gözlemlerse birkaç yıl içinde kampus kuş listesi 150 türü geçecektir. Kampüs ornitolojik ve ekolojik araştırmalar için de çok uygun ve en azından birkaç kilometrekarelik kısmının doğal halinde korunması gerekiyor.

Kuyucuk Gölü

Bölgedeki ornitoloji çalışmalarımızın diğer bir odağı Kars'taki Kuyucuk Gölü. Düzenli olarak 2003'ten beri gözlemlediğimiz gölde 100'den fazla kuş türü kaydettik. Bataklık düdükcünü, tepeli pelikan, çöl kuyrukkanı, flamingo, küçük karabatak ve dikkuş gibi ender türler saydık. Dünyadaki angıt (*Tadorna ferruginea*) nüfusunun yüzde 9 ila yüzde 12'sini (20 bin kuş) göç esnasında bir günde saydığımız gölün kuşlar için Kars'taki en önemli sulak alan olduğu şüphesiz.

Geçen yıl sonbaharda iki hafta boyunca yaptığımız sayımlardan

Gececil olduğu için ortalarda pek görülmeyen çobanaldatan (*Caprimulgus europaeus*) gündüzleri uygun bir yerde, muhtemelen bir ağaçta uyur; geceleri ise böcek yakalar.

Çulhakuşu (*Remiz pendulinus*), Türkiye'nin en küçük kuşlarından, sadece 9 gram. Kendine tulumu andıran ve bitki tohumlarının tüyleriyle kaplı bir yuva yapıyor.

Çizgili ötlegen (*Sylvia nisoria*) Türkiye'nin en büyük ötlegeni; onu arazide görmek için çok şanslı olmak gerekiyor.

Ufak bir tür ama oldukça yırtıcı. Kızıl sırtlı örümcekuşunun (*Lanius collurio*) kancalı gagası, kuş halkalama çalışması yapanların korkulu rüyası. Samsun'da 21 Eylül 2003'te halkalanan bir kızıl sırtlı örümcekuşu 17 Mart 2004'te çok uzaklarda, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde ölü olarak bulunmuştu.

Küçük balaban (*Ixobrychus minutus*) istasyonda düzenli olarak görülen bir tür ama o da kendini çok iyi saklıyor. Ekip bölgeyi ilk ziyaretinde bir tanesini bir odun yığınının altında görmüştü.

Sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada en çok aranan kuşlardan biri olan büyük suçulluğu (*Gallinago media*) gözlemlerinin çoğu Kars ve Iğdır'dan. Bu tür hem istasyondan, hem de Kafkas Üniversitesi Kampusu'ndan düzenli olarak geçiyor.

Türkiye'de 1989'dan bu yana 34 ağaç kamışçını (*Locustella fluviatilis*) kaydının 22'si, 2005-2007 arasında Kars ve Iğdır'daki halkalama çalışmalardan geldi. Bu durum, türün sanıldığı kadar ender olmadığını ve ilkbaharda düzenli olarak bölgeden göç ettiğini gösteriyor.

Sadece kuşlara değil, yarasalara da yuva oluyor istasyon. Plecotus cinsine ait uzun kulaklı yarasa, burada kendini gösteren türlerden.

İstasyonun Kars'taki ilk yerinde ağa takılan ishakkusu (*Otus scops*), biraz şaşırılmış görünüyor.

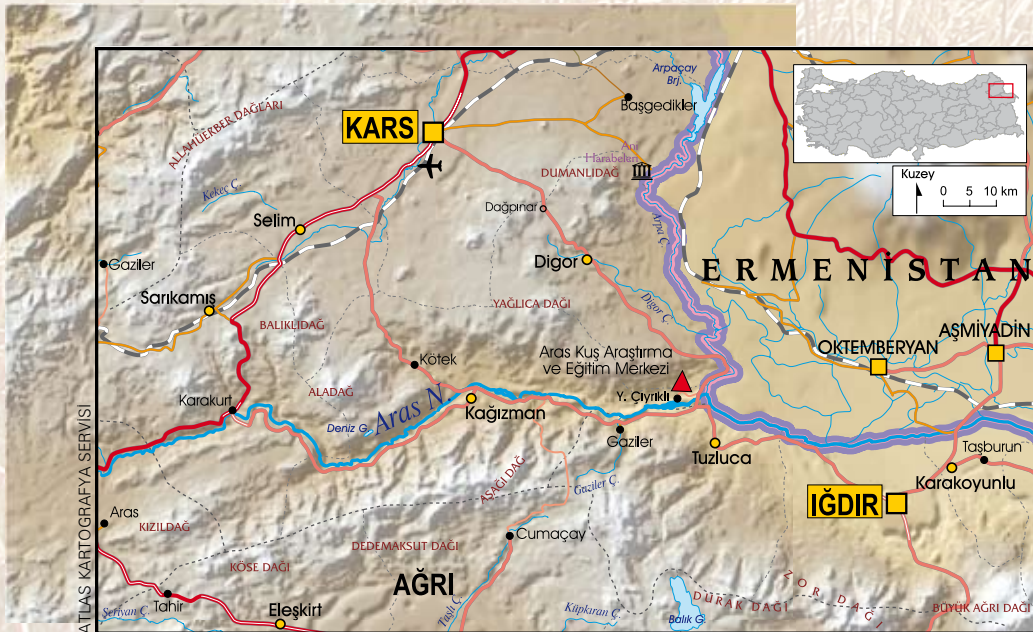

Kars-Iğdır Doğal Zenginlik Projesi kapsamında faaliyet gösteren istasyon, Iğdır'ın Tuzluca ilçesinin Yukarı Çıyrıklı köyünde bulunuyor. Aras Nehri'nin kuzey kıyısındaki bu değerli sulak alan göletler, söğüt ağaçları, ılgınlar ve diğer çalılarla kaplı.

sonra Kuyucuk Gölü'nde uzun süreli bir süküşü araştırma projesine bu sonbaharda başlamak üzere karar verdik. Projenin önemli bir amacı da gölde kuş gözlemi ve diğer doğa turizmi faaliyetlerini geliştirerek çevre köylere gelir sağlamak, gölün korunmasını teşvik etmek. Bu bağlamda gölün kıyısındaki aşırı otlatmayı durdurup göl çevresindeki bitki örtüsünü arttırmayı da amaçlıyoruz. Bu önemli ekolojik restorasyon çalışmasında, Kaliforniya Eyalet Üniversitesi'nde sulak alan restorasyon uzmanı olan Yard. Doç. Dr. Sean Anderson da bize çok yardımcı oluyor.

Kuşçuluğun Hızlı Yükselişi

Projenin en önemli amaçlarından biri de bölgede kuş gözlem, eğitim ve araştırma çalışmalarını arttırmak. Proje ortağımız Yard. Doç. Dr. Mehmet Ali Kırpık'ın da gayretleriyle amaçla-

Yalıçapkını (*Alcedo atthis*), sulak alanlarda ve nehir boylarında balık ve böceklerle besleniyor. Samsun'da 8 Eylül 2003'te halkalanan bir yalıçapkını 11 Eylül 2003'te Adana'da tekrar yakalanmış, Türkiye'de bir ilk gerçekleşmişti.

rımıza ulaşıyoruz. Kafkas Üniversitesi Kuş Gözlem Kulübü 2006'da resmiyete kavuştu ve Dr. Kırpık 2007 ilkbaharında üniversitedeki ilk ornitoloji dersini verdi. Projemiz kapsamında Dünya Kuş Gözlem Günü, Kars ve Iğdır'da ilk kez 7-8 Ekim 2006'da kutlandı. Kafkas Üniversitesi ve Kars Belediyesi'nin verdiği araçlarla iki günde toplam 112 öğrenci Kuyucuk Gölü ve Aras İstasyonu'nda kuş gözlemleyerek Türkiye katılım rekorunu kırdı. Kuyucuk Gölü'nde sayılan 39 türden 16 bin 471 kuş diğer bir Türkiye rekoru oldu.

Ornitoloji projelerimiz süresince Iğdır ve Kars illerinde toplam 253 kuş türüne rastladık. Çalışmalarımız

başlamadan önce Kars ve Iğdır kuş gözlemcilerden pek ilgi görmüyordu, Türkiye'nin klasik kuş gözlem rotasının dışındaydı. Ama bulgularımız bölgenin kuşlar için büyük önem taşıdığını ve kuş araştırma, kuş gözlemciliği ve kuş ekoturizmi için büyük potansiyele sahip olduğunu gösteriyor. Ümidimiz bölge halkının bu kıymetli doğal mirasını sahiplenerek kuş araştırma, koruma, eğitim ve doğa turizmi çalışmalarına katılması ve desteklemesi.

Proje hakkında ayrıntılı bilgi için: www.karsdoga.org ■

DR. ÇAĞAN H. ŞEKERCİOĞLU
STANFORD ÜNİVERSİTESİ BİYOLOJİ
BÖLÜMÜ, ÇEVRE BİLİMLERİ MERKEZİ

Yoz atmaca, (*Accipiter brevipes*) Türkiye’de ilk kez Aras kıyısındaki istasyonda bu kadar yakından fotoğraflandı (solda). Polonyalı bilim adamı Prof. Dr. Przemyslaw Busse, istasyona büyük destek veriyor. Dünyanın en deneyimli kuş uzmanlarından Busse, istasyonda genç kuşçulara hayvani ağdan çıkarma tekniğini de gösteriyor (altta). Çağan Şekercioğlu, Kars-İğdır Doğal Zenginlik Projesi’nin yürütücüsü (en altta).

ÇAĞAN ŞEKERCİOĞLU

ARAS’IN KUŞLARI

Anadolu’nun Kanatları

Atlas bu sayıda Kars ve İğdır’a havalandı, Aras Kuş Araştırma ve Eğitim Merkezi’nin sakinlerini inceledi. Türkiye ve dünya ölçeğinde nadir birçok tür istasyon bölgesinde konaklıyor, besleniyor ve ürüyor. Konunun yazar ve fotoğrafçısı Çağan Şekercioğlu, Kars-İğdır Doğal Zenginlik Projesi’nin yürütücüsü. “Dikkat edilmezse ishakkuşunun (*Otus scops*) pençeleri ve gagası çok can yakabilir. Bu yüzden onu kazasız belasız ağdan çıkarabildiğim için memnunun” diyor Şekercioğlu.

Kuşları halkalamak, istasyonda yapılan başlıca işlerden. Halkalamanın en önemli amacı kuşlara bir tür kimlik vererek onları birey olarak takip edebilmek. Bu kuşlar başka il ve ülkelerde tekrar yakalanınca halka sayesinde nereden nereye göç ettikleri anlaşılıyor. Ayrıca halkalama çalışmalarıyla bir bölgenin kuş türlerinin envanteri çıkarılıyor. Ağırlık, kanat uzunluğu, yağ oranı, cinsiyet ve yaş gibi ölçümlerle önemli bilimsel veriler elde ediliyor. Uzun süre devam eden kuş halkalama çalışmalarıyla kuşların sayısındaki artış ve azalmalar da anlaşılıyor; böylece küresel ısınma, çevre kirliliği, doğal yaşam alanlarındaki değişimler gibi kritik konular takip edilebiliyor. Kuş araştırma istasyonları, doğa turizmi için de önemli. Türkiye’de kuş halkalama programı 2002’de faaliyete geçti. Program konusunda detaylı bilgi için. www.halkalama.net

Ç. ŞEKERCİOĞLU

KIRAZ ERGİYAS

EKRANDAKİ YIRTICI

Atlas’ın internet sitesinin ziyaretçileri, Aras’ın kuşlarından saz delicesini (*Circus aeruginosus*) bilgisayarlarında masaüstü resmi olarak görebilir. Sulak alanların yırtıcı türlerinden saz delicesine www.kesfetmekicinbak.com adresinden ulaşmak mümkün.